

ISSN 2306-7365 (Print)
ISSN 2664-0686 (Online)
Индекс 75637
DOI prefix: 10.47526

ҚОЖА АХМЕТ ЯСАУИ АТЫНДАҒЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚ-ТҮРІК УНИВЕРСИТЕТИ

HOCA AHMET YESEVI
ULUSLARARASI TÜRK-KAZAK ÜNİVERSİTESİ

1150 жыл
Әл-Фарабидің мерейтойы

175 жыл
Абай Құнанбайұлының
мерейтойы

YESEVI
ÜNİVERSİTESİ
HABARŞISI
Bilimsel Dergisi

ЯСАУИ
УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ
№3 (117) 2020
шілде-тамыз-қыркүйек

БАС РЕДАКТОР

биология ғылымдарының докторы, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРІКБАЙҰЛЫ

YAYIN YÖNETMENİ

Prof. Dr.

ABDRASILOV BOLATBEK SERIKBAYULI

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

доктор биологических наук, профессор
АБДРАСИЛОВ БОЛАТБЕК СЕРИКБАЕВИЧ

CHIEF EDITOR

Professor, Doctor of Biological Sciences
ABDRASSILOV BOLATBEK SERIKBAYEVICH

Индекстеледі/Tarama indeksli/ Индексируется/ Scanned indexes:
Index Copernicus, Directory of Research Journals Indexing

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

 Directory of
Research Journal
Indexing

ҚҰРЫЛТАЙШЫ:

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

Журнал Қазақстан Республикасының Баспасөз және бұқаралық ақпарат істері жөніндегі ұлттық агенттігінде 1996 жылғы 8 қазанда тіркеліп, Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігі Байланыс, ақпараттандыру және ақпарат комитетінің №232-Ж куәлігі берілген.

Шығу жиілігі: 3 айда 1 рет. МББ тілі: қазақша, түрікше, ағылшынша, орысша. Тарату аумағы: Қазақстан Республикасы, алыс және жақын шетел. **Индекс №75637**. Журнал 2013 жылдың қаңтар айынан бастап Париж қаласындағы ISSN орталығында тіркелген. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2018 жылдың 11 желтоқсандағы №1945 және 14 желтоқсандағы №1992 бұйрықтарымен журнал Комитет ұсынатын ғылыми басылымдар тізіміне Философия, Тарих, Педагогика және Филология бағыттары бойынша енгізілді.

KURUCU:

Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi

Dergi 8 Ekim 1996'da Kazakistan Cumhuriyeti Basın ve Medya İletişim Ajansı tarafından tescillenmiş, Kazakistan Cumhuriyeti Yatırım ve Gelişim Bakanlığının, İletişim, Bilişim ve Bilgilendirme Komitesinin 232-J numaralı kimliği verilmiştir. Yayın Süresi: 3 ayda 1 defadır. Süreli Basın Yayın Dili: Kazakça, Türkçe, İngilizce ve Rusça. Dağıtım Bölgesi: Kazakistan Cumhuriyeti, uzak ve yakın yabancı ülkeler. **İndeks: 75637**. Dergi, Ocak 2013'ten bu yana Paris'teki ISSN Merkezi'nde kayıtlıdır. **ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online)**.

Bu dergi, Kazakistan Cumhuriyeti Eğitim ve Bilim Bakanlığı'nın 11/12/2018 tarih ve 1945 sayılı kararı ile 14/12/2018 tarih ve 1992 nolu kararı çerçevesinde Felsefe, Tarih, Pedagoji ve Filoloji alanlarında KC EBB tarafından tavsiye edilen bilimsel dergiler listesine dahil edilmiştir.

УЧРЕДИТЕЛЬ:

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави

Журнал зарегистрирован в Национальном агентстве по делам печати и массовой информации Республики Казахстан 8 октября 1996 года. Комитетом связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан выдано свидетельство №232-Ж.

Периодичность издания: 1 раз в 3 месяца. Язык ППИ: казахский, турецкий, английский, русский. Территория распространения: Республика Казахстан, дальнее и ближнее зарубежье. **Индекс №75637**.

Журнал с января 2013 года был зарегистрирован в Центре ISSN в городе Париже.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Приказами Комитета по контролю в сфере образования и науки Министерства образования и науки Республики Казахстан от 11 декабря 2018 года №1945 и от 14 декабря 2018 года №1992 журнал включен в перечень научных изданий в области Философии, Истории, Педагогике и Филологии, рекомендуемых Комитетом.

FOUNDER:

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University

The Journal was registered by the Communication, Informatization and Information Committee Periodical press and information agency of the Republic of Kazakhstan on October 8, 1996, Ministry of Investment and Development of the Republic of Kazakhstan issued a certificate № 232-G. Publication: 1 time in 3 months. Language PPP: Kazakh, Turkish, English, Russian. Territory of distribution: the Republic of Kazakhstan, near and far abroad. **Index №75637**.

The journal has been registered since January 2013 at the ISSN Center in Paris.

ISSN 2306-7365 (Print), ISSN 2664-0686 (Online).

Pursuant to the Order of the Committee for Control in Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated December 11, 2018 №1945 and December 14, 2018 №1992, the journal is included in the list of scientific publications in the field of Philosophy, History, Pedagogy and Philology, recommended by the Committee.

Бас редактордың орынбасары

педагогика ғылымдарының докторы, профессор Беркимбаев К.М.

Бас редактордың орынбасары

доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Жауапты хатшы

философия ғылымдарының кандидаты, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Жұрынов Мұрат	- ҚР ҰҒА президенті, академик /Қазақстан/
Демиркөз Мелаяхат Білге	- профессор, доктор /Түркия/
Гржибовский Андрей	- м.ғ.д., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- п.ғ.д., профессор /Ресей/
Мырзақұлов Рэтбай	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- ф.-м.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Түркия/
Сагироғлу Шереф	- профессор, доктор /Түркия/

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС

Ақбасова Аманкүл	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Түркия/
Атемова Қалипа	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Бұлбұл Ибрагим	- профессор, доктор /Түркия/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Түркия/
Батырбаев Нұрлан	- з.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Түркия/
Ергөбек Құлбек	- ф.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Есімова Шолпан	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Жетібаев Көпжасар	- т.ғ.к., доцент /Қазақстан/
Жетпісбаева Бахытгүл	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Йылдыз Мұса	- профессор, доктор /Түркия/
Мырзалиев Бораш	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Түркия/
Торыбаева Жәмила	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Умбетов Өмірбек	- техн.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ұзақбаева Сақыпжамал	- п.ғ.д., профессор /Қазақстан/
Ыдырыс Серікбай	- э.ғ.д., профессор /Қазақстан/

Yayın Yönetmen Yardımcısı
Prof. Dr. Berkimbayev K.M.
Yayın Yönetmen Yardımcısı
Doç. Dr. Pilten Pusat
Yayın Kurulunun Sorumlu Sekreteri
Doç. Dr. Baltabayeva A.Y.

DANIŞMA KURULU

Jurnov Murat	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Demirköz Melahat Bilge	- Prof. Dr. /Türkiye/
Grjibovskiy Andrey	- Prof. Dr. /Norveç/
Kapilla Jose E.	- Prof. Dr. /İspanya/
Kornilov Viktor	- Prof. Dr. /Rusya/
Myrzakulov Ratbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Meyer Burghard	- Prof. Dr. /Almanya/
Turmetov Batırhan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Taşpınar Mehmet	- Prof. Dr. /Türkiye/
Sağıroğlu Şeref	- Prof. Dr. /Türkiye/

EDİTÖR KURULU

Akbasova Amankül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Akyol Hayati	- Prof. Dr. /Türkiye/
Atemova Kalipa	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Bülbül İbrahim	- Prof. Dr. /Türkiye/
Buluç Bekir	- Prof. Dr. /Türkiye/
Batirbayev Nurlan	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Gelişli Yücel	- Prof. Dr. /Türkiye/
Ergöbek Kulbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Esimova Şolpan	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Jetibayev Köpjasar	- Doç. Dr. /Kazakistan/
Jetpisbayeva Bahtıgül	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Yıldız Musa	- Prof. Dr. /Türkiye/
Myrzaliyev Boraş	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Tomar Cengiz	- Prof. Dr. /Türkiye/
Toribayeva Jamila	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Umbetov Ömirbek	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Uzakbayeva Sahıpjamal	- Prof. Dr. /Kazakistan/
Idırıs Serikbay	- Prof. Dr. /Kazakistan/

Заместитель главного редактора
доктор педагогических наук, профессор Беркимбаев К.М.

Заместитель главного редактора
доцент, Ph.D. Пилтен Пусат

Ответственный секретарь
кандидат философских наук, доцент Балтабаева А.Ю.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Журинов Мурат	- президент НАН РК, академик /Казахстан/
Демиркоз Мелаяхат Билге	- профессор, доктор /Турция/
Гржибовский Андрей	- д.м.н., профессор /Норвегия/
Капилла Хосе Э.	- профессор, доктор /Испания/
Корнилов Виктор	- д.п.н., профессор /Россия/
Мирзакулов Ратбай	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Мейер Бургхард	- профессор, доктор /Германия/
Турметов Батирхан	- д.ф.-м.н., профессор /Казахстан/
Ташпынар Мехмет	- профессор, доктор /Турция/
Сагироглу Шереф	- профессор, доктор /Турция/

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ

Акбасова Аманкул	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Акйол Хаяти	- профессор, доктор /Турция/
Атемова Калипа	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Булбул Ибрагим	- профессор, доктор /Турция/
Булуч Бекир	- профессор, доктор /Турция/
Батырбаев Нурлан	- к.ю.н., доцент /Казахстан/
Гелишли Юджел	- профессор, доктор /Турция/
Ергобек Кулбек	- д.ф.н., профессор /Казахстан/
Есимова Шолпан	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Жетибаев Копжасар	- к.и.н., доцент /Казахстан/
Жетписбаева Бахытгул	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Йылдыз Муса	- профессор, доктор /Турция/
Мырзалиев Бораш	- д.э.н., профессор /Казахстан/
Томар Женгиз	- профессор, доктор /Турция/
Торыбаева Жамила	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Умбетов Умирбек	- д.техн.н., профессор /Казахстан/
Узакбаева Сахипжамал	- д.п.н., профессор /Казахстан/
Ыдырыс Серикбай	- д.э.н., профессор /Казахстан/

Deputy chief editor

Professor, Doctor of Pedagogical Sciences Berkimbayev K.M.

Deputy chief editor

Associate Professor, Ph.D. Pilten Pusat

Responsible secretary

Associate Professor, Ph.D. Baltabayeva A.Yu.

EDITORIAL BOARD

Zhurynov Murat	- President of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, academician /Kazakhstan/
Demirkoz Melahat Bilge	- Professor, Doctor /Turkey/
Grijibovsky Andrey	- Doctor of Medical Sciences, Professor /Norway/
Kapilla Hose	- Professor, Doctor /Spain/
Kornilov Viktor	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Russia/
Myrzakulov Ratbay	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Meyer Burghard	- Professor, Doctor /Germany/
Turmetov Batyrhan	- Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Tashpinar Mehmet	- Professor, Doctor /Turkey/
Sagiroglu Sheref	- Professor, Doctor /Turkey/

EDITORIAL COUNCIL

Akbasova Amankul	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Akyol Hayati	- Professor, Doctor /Turkey/
Atemova Kalypa	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Bulbul Ibrahim	- Professor, Doctor /Turkey/
Buluc Bekir	- Professor, Doctor /Turkey/
Batyrbayev Nurlan	- Candidate of Law, Associate Professor /Kazakhstan/
Gelisli Yucel	- Professor, Doctor /Turkey/
Yergobek Kulbek	- Doctor of Philology, Professor /Kazakhstan/
Essimova Sholpan	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Zhetibayev Kopzhasar	- Candidate of Historical Sciences, Associate Professor /Kazakhstan/
Zhetpisbayeva Bakhytgul	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Yildiz Musa	- Professor, Doctor /Turkey/
Myrzaliyev Borash	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/
Tomar Cengiz	- Professor, Doctor /Turkey/
Torybayeva Zhamilya	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Umbetov Omirbek	- Doctor of Technical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Uzakbayeva Sakhipzhamal	- Doctor of Pedagogical Sciences, Professor /Kazakhstan/
Ydyrys Serikbay	- Doctor of Economics, Professor /Kazakhstan/

Ж. АСХАТҰЛЫ¹✉, О. САМЕТ^{2*}

¹PhD докторант, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті
(Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.), e-mail: jalgas8787@mail.ru

²PhD доктор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университетінің доцент м.а.
(Қазақстан, Нұр-Сұлтан қ.)

ЖИҒАД ҰҒЫМЫНЫҢ БАЛАМА АНЫҚТАМАСЫ

Бүгінде жиһад термині тек бір бағытта алпауыт елдердің мүддесін көздеген геосаяси сипатта ғана тұжырымдама ретінде қарастырылып келеді. ХХІ ғасырдың басында орын алған 11 қыркүйек (2001 ж.) оқиғасының нәтижесінде бұл термин Батыста көптеген еңбектердің мазмұнында терроризммен бара-бар түсіндірілуде. Соңғы уақытта исламдық ғылым айналымына да бұл термин анықтамасы еніп үлгерді және саясиланып тұжырымдалуда. Осының салдарынан жиһадтың ұғымы тарылып, дін жолындағы «қасиетті соғыс» анықтамасына айналып, нағыз зұлымдыққа апарар жол ретінде түсіндірілуде. Осыған байланысты бүгінгі заманауи технологияны тиімді пайдалану арқылы бұқаралық ақпараттар құралдары тарапынан қандай да бір мәліметті тез таратуға болатынын ескерсек, БАҚ арқылы жиһад сөзінің анықтамасын дұрыс бағытта насихаттау заман талабына айналып отыр.

Адамзат өмір сүріп жатқан қоғамды мейлінше жақсы жаққа өзгерту, реттеу үшін жиһадтың басты қағидаларын негізге ала отырып, қол жеткізуге болады. Дәл осындай қағидалар жұмыстың мазмұнында үшке бөлініп жеке қарастырылған. Олар: экологиялық саяси жиһад, гуманитарлық жиһад және халықаралық терроризмге қарсы жиһад. Осы ретте аталмыш тақырыптар аясында белгілі әлеуметтанушы Энтони Гидденс пен дінтанушы Ризван Максим, Рашид Рида секілді ғалымдардың көзқарасы және халықаралық ұйымдардың зерттеу жұмыстарының нәтижесі негізге алынған.

Жалпы, жиһадтың бұдан басқа да қырларын жіті талқылау арқылы оны заманауи қалыптасқан теріс анықтамадан ажыратып, позитивті бағытын айқындауға болады. Сол үшін бұл еңбекте «жиһад» сөзі көптеген мағына беретіндігін және оның классикалық ислам ғалымдары бекіткен негізгі концепциясы әрбір қоғамды ілгерілетуге игі ықпалын тигізетіні туралы жан-жақты талқыланады.

Сондай-ақ, аталмыш концепцияны бүгінде жаһандық кеңістікте орын алып жатқан экология, әділетсіздік, адамзат құқын бұзу секілді келеңсіздіктердің жолын кесуге елеулі ықпал ететін механизм ретінде қарастырып, жиһадтың ислам дініндегі орны мен маңыздылығын, адамның тұлға ретінде қалыптасудағы оның ерекше рөлі жөнінде кеңірек баяндалады.

Кілт сөздер: жиһад, Құран, ислам, пайғамбар, буквализм, радикализм, дін, концепция, фард айн, фард кифая, харб, қитал, экологиялық саяси жиһад, гуманитарлық жиһад, халықаралық терроризмге қарсы жиһад, фасад, фитна, жиһад кәбир, жиһад сағир.

---

* **Бізге дұрыс сілтеме жасаңыз:**

- Асхатұлы Ж., Самет О. Жиһад ұғымының балама анықтамасы // Ясауи университетінің хабаршысы. – 2020. – №3 (117). – Б. 60–68. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.006>

* **Cite us correctly:**

- Ashatuly J., Samet O. Jihad ugymynyń balama anyqtamasy // Iasayı ынiversitetiniń habarshysy. – 2020. – №3 (117). – B. 60–68. <https://doi.org/10.47526.2020/2664-0686.006>

Zh. Askhatuly¹, O. Samet²

*¹PhD Doctoral Student, L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Nur-Sultan), e-mail: jalgas8787@mail.ru*

*²PhD, Acting Associate Professor of L.N. Gumilyov Eurasian National University
(Kazakhstan, Nur-Sultan)*

Alternative Definition of Understanding Jihad

Today, the term jihad is considered a unilaterally geopolitical concept in the interests of powers. In the beginning of the XXI century in the result of the 11th of September this term is interpreted as part of the war in the West. In recent years, this term has also been introduced into the circle of Islamic science and it has a political character. As a result, the concept of jihad has become narrower, is defined regarding the holy war of Islam and is formed as a way of manifesting true evil. Thanks to the rapid dissemination of any information, today it becomes necessary to correctly define the term «jihad» in the media.

The basic principles of jihad can be used in the daily life of any society. These principles are set out in the article: environmental political jihad, humanitarian jihad and international anti-terrorism jihad. Examples from scientific studies of such outstanding scientists as sociologist Anthony Giddens and theologians Rizvan Maxim and Rashid Reed, as well as the results of studies of international organizations are given.

In general, having carefully studied other aspects, it is possible to distinguish jihad from its modern definition and highlight new areas through which jihad can have a positive impact on societies. That is why the article carefully considers the semantic concept of the term «jihad», adopted by classical Islamic scholars, with examples of the positive impact of jihad on the development of society as a whole.

In addition, the concept of jihad can be considered as a mechanism that plays an important role in solving environmental problems, ecology, injustice, human rights violations, as well as the importance and peculiarity of jihad in Islam and its unique role in the person.

Keywords: jihad, Qur'an, Islam, prophet, literalism, radicalism, religion, concept, fard ain, fard kifaya, harb, kital, environmental political jihad, humanitarian jihad, international anti-terrorism jihad, fasad, fitna.

Ж. Асхатулы¹, О. Самет²

*¹PhD докторант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева
(Казakhstan, г. Нур-Султан), e-mail: jalgas8787@mail.ru*

*²PhD доктор, и.о. доцента Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева
(Казakhstan, г. Нур-Султан)*

Альтернативное определение понятия «джихад»

Сегодня термин «джихад» считается геополитическим понятием в одностороннем порядке в интересах держав. В начале XXI века в результате событий 11 сентября 2001 г. этот термин начал часто интерпретироваться на Западе как определение терроризма. В последние годы этот термин также был введен в круг исламской науки, имеющий политический окрас. В конечном итоге, концепция джихада стала более узкой, стала сводиться только к священной войне ислама и формироваться как способ проявления истинного зла. Учитывая быстрое распространение любой информации сегодня, необходимо дать правильное определение термина «джихад» в СМИ.

Базовые принципы джихада могут быть использованы в повседневной жизни любого общества. Данные принципы изложены в содержании статьи: это экологический политический джихад, гуманитарный джихад и международный антитеррористический джихад. Приведены примеры из научных исследований таких выдающихся ученых, как

социолога Энтони Гидденса и богословов Ризван Максима и Рашид Рида, а также результаты исследований международных организаций.

В целом, тщательно изучив и другие аспекты, возможно отличить джихад от его современного определения и выделить новые области, через которые джихад может оказать положительное влияние на общество. Именно поэтому в статье тщательно рассмотрена смысловая концепция термина «джихад», принятая классическими исламскими учеными, с примерами о положительном влиянии джихада на развитие общества в целом.

Кроме того, концепция джихада может рассматриваться как механизм, играющий важную роль в решении проблем окружающей среды, экологии, несправедливости, нарушений прав человека, а также важность и особенность джихада в исламе и ее уникальная роль в личности человека.

Ключевые слова: джихад, Коран, ислам, пророк, букализм, радикализм, религия, концепция, фард айн, фард кифая, харб, китал, экологический политический джихад, гуманитарный джихад, международный антитеррористический джихад, фасад, фитнес.

Кіріспе

Қазіргі таңда заманауи халықаралық қатынастардың, конференциялар мен келелі басқосулардың көбісі дерлік «халықаралық терроризм» феноменімен тікелей байланысты қарастырылуда. Себебі, мұндай құбылыс жаһандық дәуірде әрбір мемлекеттің қауіпсіздігіне қатер тудыруда. Сәйкесінше, түрлі бағыттағы мемлекетаралық қатынастар халықаралық терроризм саясатының ағынымен өзгеріске түсіп отырады. «Әл-Қаида» «Ислам Мемлекеті» секілді халықаралық деңгейде мойындалған террористік ұйымдардың лаңкестік әрекеттерінің салдарынан ислам дінінің тұжырымдасына, қайнар көздеріне толыққанды түсінік беру қажеттілігі артуда. Бұған қарамастан Батыс елдерінде «ислам» дінімен бүгінде «терроризм», «жиһад», «зорлық-зомбылық», «лаңкестік» сөздері байланысып, буквализмдік сипатта түсіндірілуде. Өйткені, жоғарыда ескерілген теріс діни ұйымдар мен ағымдар исламның қайнар көздерін, тұжырымдамаларын, «жиһад» сөзін өз беттерінше түсіндіріп бағуда. Осы тұрғыда мұсылмандардың көзқарасы екіге бөлінгенін көруге болады. Бейтарап жолды ұстанатын мұсылмандар мен саяси тұлғалардың көзқарасы сәләфизм бағытын ұстанушылардан әлдеқайда басқаша [1, 7-б.]. Осыған байланысты исламнан бейхабар бұқара халық дінінің мақсатын теріс түсініп, қайнаған қанды майданмен байланыстырып, оны терроризммен ұштастырып келеді. Сондықтан бүгінде аталған терминдерді исламның негізгі қайнарларымен байланыстырып, талдау, ақ пен қараны ажыратып, бейбітсүйгіш ислам дінін түрлі догмалардан арылтып, исламофобиясына тойтарыс беру үшін кешенді түрде еңбектер жасау керек. Бұл қара даққа малынған таза дінді әлемдік аренада ақтап шығу үшін және адамзаттың санасына тереңдеп тамырланған жиһадқа қатысты теріс стереотиптерді анықтауға септігін тигізеді.

Сондықтан бұл жұмыстың негізгі мақсаты «жиһад» сөзінің аясында қалыптасқан теріс ұғымды қосымша балама анықтамалары арқылы дұрыс бағытта түсіндіріп, талдап, тұжырымдама жасау болып табылады.

Негізгі бөлім

Баршаға белгілі ислам діні әлемдік өзге діндер секілді тек бейбітшілікті көздейді. Исламның негізгі мақсатының бірі қоғамдағы адамдарға тиетін кері құбылыстарды жойып, жеке дара құқықтарды сақтау болып табылады. Қазіргі заманның ағысымен айтар болсақ, ислам әлеуметтік, саяси, экономикалық әділетсіздікке, зорлық-зомбылық, әкімшілік құқық бұзушылық, жемқорлық, экология мен әскери қысымгершілік атаулылардың барлығына дерлік қарсы тұрады. Осы тұрғыда адамзат қоғамын барынша тұрақты әрі қауіпті ету үшін ислам «жиһад» концепциясындағы (тікелей, буквализмді) соғыс түсінігін ең соңғы кезеңде қолданады. Ал бұл терминнің балама мағынасына қарайтын болсақ, аталған

келеңсіздіктермен адамды моральды түрде күресуге ықпал ететін негізі функция ретінде түсіндіріледі. Бұл өз кезегінде жиһадтың ең басты негізгі ұғымы саналады.

Қазіргі таңда жиһад лаңкестік, террористік әрекеттің негізгі қозғаушы күші ретінде танылып үлгерді. Бұл бір жағынан террористерді жігерлендірсе, екінші жағынан Құдай жолында мұсылман еместерге қарсы соғысып, олардың мал-мүлкін тартып алу секілді исламның діни саясаты ретінде қарастырылады. Осылайша, жиһад фундаменталистер үшін моралды догманың қайнар көзіне айналып отыр. Тарихқа қарар болсақ, ертеде XI–XII ғасырда мұсылмандардың Еуропаға қарсы жорықтары, атап айтар болсақ, крест жорықтарына тойтарыс беруі осы жиһад – қасиетті соғыс ұғымымен пайымдалды. Сонымен қатар Батыстың отаршылдық саясаты белең алып тұрған уақытта мұсылмандар мұндай жүйеге қарсы тұруды жиһадпен байланыстырған. Бертін келе Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін араб жазираларында Палестина жерін отарлауға қарсы тұратын әрі жиһадты ұран еткен арнайы ұйымдар пайда бола бастады. Әсіресе, 1980–90-жылдары орыстардың Ауғанстан жеріндегі басқындығына қарсы жиһад жалауы тағы желбіреген болатын. Нәтижесінде, әл-Қағида ұйымы құрылып, олардың Батысқа, АҚШ-қа (11 қыркүйек) шабуыл жасауы арқылы жиһад сөзін халықаралық деңгейде мәңгі қатыгездікпен балап, теріс бұрмалап жіберді. Салдарынан қазіргі әлемде жиһадтың философиялық түпкі анықтамасы (мағынасы) ауытқыды.

Шынтуайтында, жиһад ол тек соғыспен, шайқаспен, өліммен ғана байланысты емес, оның анықтамасы әлеуметтік дағдарысқа, әділетсіздік пен қоғамдық тұрақсыздыққа қарсы гуманды әмбебап сипатқа тән. Ендеше мұндай астарлы ұғымды қамтитын жиһадты біз басқаша қырынан қарап, оның жағымды тұстарын анықтауымыз керек.

«Жиһад» сөзі араб тілінде зат есім болып, одан «жаһада», «жаһду» деген етістіктер шығады. Ол тура сөзбе-сөз мағынада «әрекет жасау», «тырысу», «қатты ынталану», «жігерлену» дегенді білдіреді. Бұл Құран мен сүннет мәтіндерінде қандай да бір Құдай жолында жасалатын амалға қажырлық таныту, ынталану, ішкі нәпсімен күресу, соғысу деген мағыналарда келген. Нақтырақ айтар болсақ, ислам ғұламалары тарапынан жиһадқа діни және саяси анықтама берілген. Діни анықтамаға «жиһад кәбир» (үлкен жиһад), ал саяси анықтамаға «жиһад сағир» (кіші жиһад) деп екіге бөліп қарастырылған.

«Жиһад кәбир» – ол әрбір адам өз нәпсісімен, ішкі кертартпа түйсікпен күресуді айтады. Бұл күрес түрі өмірдің соңына дейін жалғасатыны үшін үлкен жиһад болып табылады. Саяси анықтамаға тұспа-тұс келетін «жиһад сағир» – Аллаһ жолындағы қасиетті соғыс деп танылған. Бұл жиһадтың түрі кіші деп сипатталғанның басты себебі қандай да бір соғыс, шайқас белгілі бір мақсатты, уақытты ғана қамтығаннан кейін оның өлшемі сәйкесінше тар қарастырылады. Бұған қоса жиһадтың бұл түрі тек мемлекетті басқарушы тұлға не арнайы басшының бұйрығы бойынша ғана жүзеге асатыны туралы ислам ғалымдар бірауыздан келіскен. Сондықтан жиһад үлкен немесе кіші болса да оның негізгі миссиясы жеке дара тұлғаға бағытталатынын ескеруіміз керек.

Жиһад сөзін ең алғаш мұсылмандардың ортасына алып келген – Құран Кәрім. Алайда, онда жиһад туралы толыққанды түсіндірілген тұжырымдар жоқ. Мұндай терең ізденістер XIII–IX ғасырларда шамамен ислам келгеннен 100 жылдан кейін, ислам құқықтық мектептері қалыптаса бастағанда пайда болды. Атап айтқанда, Имам Әбу Ханифа (699–767), Имам Мәлик (711–795), Имам аш-Шафиғи (767–820) және Имам Ахмет ибн Ханбал (780–855) секілді ғалымдар құқықтық мәселелерді жіті зерттегенде жиһадтың да ұғымына мән беріп, толыққанды түсініктемелер беріп қалдырған. Айталық, ертедегі аталған осындай классик ғалымдар жиһадты екіге бөліп қарастырған. Біріншісі, оның үкімін **фард айн** (әрбір мұсылманға жеке міндет) десе, екіншісі, **фард кифая** (бір мұсылман орындаса басқалардан бұл міндет түсіп қалады) деп пайымдаған. Ғалымдардың айтуынша, жиһадтың фард айн үкіміне енуі бұл жаппай соғыс болған жағдайда жүзеге асады екен. Бұл жағдайда жиһад, яғни соғысқа шығу нәсілге, тілге, жынысқа қарамастан барлық мұсылманға парыз, міндет

болады. Ибн Қудаманың айтуынша, бұл өз кезегінде сыртқы елден шабуыл жасағанда жиһад баршаға ортақ міндет болып бекітіледі екен. Ал, фард кифая жиһадын заманауи ғалымдар елдің алдында кәдімгі әскери міндетті атқарумен пара-пар еткен [2, 50-б.]. Бұл екі бағыт та белгілі бір мемлекеттің басқаруымен ғана орындалады.

«Жиһад» сөзі классикалық ғалымдардың анықтамаларында «харб» (соғыс), «қитал» (соғыста күресу) сөздерімен де алмастырылып түсіндірілген. Айталық, Имам Шафиғи өзінің «әл-Ум» еңбегінде және Шамсиддин әл-Шарақси өзінің «әл-Мабсут» туындысында жиһад сөзі дәл осындай жолмен анықтамалармен берілген. Өйткені, жиһадтың жалпы мағынасы соғысу ұғымынан әлдеқайда кең қарастырылады. Ал, тікелей соғысу мағынасында ертедегі ғалымдар қитал, харб сөздерін қолданған.

Құранда «жиһад» сөзі негізінде Аллаһ Тағаланың әмірлерін орындауда, қоғамда әділеттік орнатып, зұлымдықтың алдын алуға бағытталған тұстарда көп ескерілген. Тек кейбір аяттарда ғана «жиһад» сөзі тікелей соғысуға қатысты айтылған. Бірақ, аталмыш термин Құранда ешбір аятта мұсылман еместермен тікелей соғысу мақсатында ескерілмеген. Осындай жағдайда Құран жоғарыдағы «харб», «қитал» терминдерін пайдаланған. Бұл өз кезегінде мұсылмандар қоғамда барынша әділеттілік орнатуға бағытталған идеологияны ұсынса, екінші жағынан Аллаһтың дінін жоюға қарсы әрекет ететін мұсылман еместерге қарсы тұру керектігін білдіреді.

Қалай дегенде де жиһад ол әуелгі уақытта мұсылмандардың арасында бірден соғыс майданын білдірмеген. Бертін келе бұл термин түрлі анықтамаларды беріп, ақырында соғысу ұғымымен толықтырылды. Мұны үш жолмен түсіндіруге болады: 1) Исламның алғашқы ілгерілеу дәуірінде мұсылмандардың саны артумен қатар көршілес алпауыт Византия, Парсылар секілді державалар оларға қысым көрсете бастады. Бұған қоса ол уақытта ұлтаралық, еларалық өктемдік жүргізу мен үстемдікке ие болу секілді экспансиялық сипаттағы қақтығыстар жиі орын алатын. Нәтижесінде, жиһад яғни, соғысқа шығу мұсылмандар қоғамында милитаризм сипатына ие болды. 2) Византия империясы саны күн санап артып келе жатқан мұсылмандардың жағдайына алаңдаушылық танытты. Империя үшін мұсылмандар христиандардың қас-дұшпаны ретінде танылып, олардың көбеюіне жан-жақты жол бермеу жоспарлары құрылды [3, 152-б.]. Осының салдарынан мұсылмандардың өсуімен, исламның таралуымен оларға қарсы крест жорықтары әскері құрылған болатын. Бұл да болса мұсылмандарды қаруланып, сақ жүруге итермеледі. 3) Ислам территориясы мұсылмандардың өзара ішкі бөліну проблемаларына, түрлі ағымдар мен топтардың пайда болуы ішкі қауіпсіздікке елеулі әсерін тигізді. Осы тұста тұтастық пен бейбітшілікті сақтап қалу үшін ондай іріткі салушыларға қарсы соғысу міндетке айналған болатын. Осылайша жиһад ұғымы моральдық идеология шеңберінен шығып, белгілі бір деңгейде майданға жетелейтін ынталандыру түсінігін алып келді. Бұл өз кезегінде мұсылмандарға жауынгерлік, соғысқұмарлық менталитетін қалыптастырып, ендігі жерде «жиһад» сөзіне «қасиетті», «қарулы» сөзі тіркесіп қолданыла бастады.

Қазіргі таңда исламдағы жиһад концепциясы әлемдік бұқаралық ақпараттар құралдарында екі бағытта түсіндіріліп келеді: біріншісі, исламда қорғану бағыты болса, екіншісі, оны қорлау бағыты. Көптеген заманауи талдаушы мамандардың тұжырымына қарайтын болсақ, жиһад бүгінде исламды қаралаушы факторға айналып үлгерген. Алайда, Әбу Сүлейменнің айтуынша Ханафи бағытының өкілдері жиһадтың соғысу анықтамасын тек қорғану мақсатында ғана қолданылады деп түсіндірген. Осындай ғалымдардың тұжырымдарын бертін келе Сайд Ахмет Берлауи, Шах Абдул Хай, Махмуд Шалтут және Рашид Рида секілді ғалымдар насихаттап, жиһад ұғымын моральды тұрғыда түсіндіріп, оның соғысуға қатысы шамалы деп ұғындырған. Өйтсе де, асыра сілтеуші радикалды топтар жиһадты бір жақты түсініп, мұсылмандарды соғысуға ынталандыру жоспарларын жүргізген. Қалай дегенде де қазіргі заманауи ислам ғалымдары жиһадтың мұндай теріс түсінігін жоққа шығарып, оның концепциясына бірауыздан түзетулер енгізуде. Солардың бірі Әбу

Сүлейменнің ерекше еңбегін атап кетуге болады. Ол исламның сыртқы қатынасындағы саясатын, теориясын қазіргі заманмен салыстыра отырып, «Халықаралық қатынастағы исламның теориясы» атты еңбегінде жіті зерттеген. Оның пайымдауынша жиһад ол әрбір мұсылман ислам принциптеріне сәйкес амал етіп, жүктелген міндеттемелерді бұлжытпай орындап, қоғамдағы жауапкершіліктерді сезініп, оны іс жүзінде көрсету болып табылады.

Біз жиһад сөзіне заманауи талдау жасай отырып, оның көнерген анықтамасын жойып, қазіргі қоғамның ағысымен тікелей байланыстырып, әрбір тұлғаның қалыптасуындағы ажырамас бір бөлігі ретінде қарастыруымыз керек. Екінші жағынан біз жиһад теориясының құндылығы мен әмбебап мақсатын анықтау арқылы қазіргі халықаралық қатынастар жүйесінің де өзекті тұстарына ықпал ете аламыз. Себебі, қазіргі заман – жаһандық кеңістікке құрылған қоғам. Бұл уақытта мемлекеттер аралық қатынас әлемдік деңгейде стандарттық қатынастар жүйесін талап етеді. Мұндай міндеттемелер халықаралық жүйе деп аталады. Белгілі Вискон университетінің профессоры Мервин Кроуфордтың айтуынша, «Қырғи қабақ соғысы»-нан кейін халықаралық қатынастар ұлттық сипатқа еніп, бертін келе белгілі бір басқарушы жүйенің ықпалынсыз ынтымақтастықтар жүзеге асып жатыр екен. Бұл тұста жиһадтың негізгі әмбебап құндылығын осындай халықаралық деңгейде насихаттауға да болады.

Әсілінде, саяси жүйелер екі түрде жүзеге асады: біріншісі, халықаралық ортақ келісімдерді, мақсатты көздесе, екіншісі, басымдылық таныту арқылы доминантты мемлекеттің мүддесін көздейді. Осындай халықаралық ортақ жүйелердің мысалы ретінде Қазақстанның әлемдік деңгейде Ядролық қарудан бас тарту қарарын баса айтуға болады. Мұндай қарарлар өз кезегінде тек Ядролық қарумен ғана шектелмейді, сондай-ақ, халықаралық сауда-саттық, қоршаған ортаны қорғау, ауа-райының ластануы, адамзат құқығы мен халықаралық терроризммен де күресуді жоспарлайды. Бұл тұста жиһадтың да берер игі тұстары жетерлік. Жиһадтың әмбебап және моралды жүйесі жаһандық көптеген түйткілді мәселелерді шешуге септігін тигізеді.

Бүгінде ХХІ ғасыр көптеген түрлі ауқымды проблемалармен бетпе-бет тұр. Олардың бірі белгілі бір мекенге ғана қатысты яғни, жергілікті локальды сипатта болса, екіншісі барша әлемге қатысты болып отыр. Мәселен, Дүниежүзілік тәртіп моделін зерттеу жобасы (WOMP) өзінің «Адамгершілікпен басқару» атты қорытынды есебінде былай делінген: «Қазіргі адамзат қоғамы нақты игілікке бастар идеологияның жоқтығынан, әлеуметтік-экономикалық және саяси әділетсіздіктің, қажетсіз текетірестер мен қақтығыстар, кедейшіліктің ушығуынан, зорлық-зомбылық пен экологияның ластануынан зардап шегіп отыр» [4, 151-б.]. Баяндама мазмұнында осындай келеңсіздіктердің шешімі ретінде «Адамгершілікпен басқару» жүйесін ұсынған. Бұл жүйенің аясында адамдар арасындағы ымырагершілікті дамыту, ортақ жетістікке жетер жолдарды ойлап табу, қоршаған ортаға қамқорлық таныту және адамзаттың құқығын барлық салада қорғау секілді жоспарлар ұсынылған.

Бүгінде осындай кедергілер жаһандық деңгейде үлкен мәселеге айналғаны жасырын емес. Әсіресе, лаңкестік мақсатты экстремизм мен терроризм, қоршаған ортаның ластануы және кедейшілік кесірі күн тәртібіндегі басты тақырыптар саналады. Айталық, БҰҰ-ның мұрындық болуымен 1992 жылы Рио-де-Жанейрода «Жер Саммиті» ұйымдастырылған. Дәл осындай іс-шара 2007 жылы Балиде «Бали Саммитінде» аталып өткен. Бұған қоса 1996 жылы «Халықаралық қоғамдастыққа көмек беру» (FINCA International) қорының ұйымдастырған іс шарасы әлемдік деңгейдегі кедейлік мәселелерін шешу болатын. Сол сияқты 2001 жыл 11 қыркүйектегі жағдайдан кейін түрлі халықаралық антитеррористік ұйымдар құрылып, қауіпсіздіктің жолдарын қарастырып келеді. Ал, адамзат құқығын қорғайтын Еуропалық конвенция өз кезегінде адамдарды барлық жағынан құқығын қорғау үшін құрылған. Осындай глобалды мәселелердің түйткіл тұстарына елеулі ықпал ете алатын жиһадтың құндылығы мен принципін дұрыс анықтап, қазіргі таңдағы түрлі дағдарыстардың оңды шешімін табуға көмек септігін тигізери сөзсіз. Әсілінде, жиһадтың нақты анықтамасына көптеген халықаралық діни террористік ұйымдар тарапынан қара дақ түскенін атап кеттік.

Сол үшін оған дұрыс анықтама беру арқылы біз жиһатдың жоғарыда аталған мәселелердің шешімін табуға ықпалы бар екенін көрсетіп, оны халықаралық саяси жүйеге енгізуге болатынын тілге тиек еткіміз келеді. Себебі, жиһаттың адамгершілікке негізделген әмбебап басқарма жүйесі көптеген қатынастарға оңды ықпал етіп, жұмыстарды нәтижелі ете алады. Ендеше, осындай мәселелерге жеке тоқталып кетелік.

Экологиялық саяси жиһад

Қазіргі әлемде экологиялық саясат күттірмейтін шешімдерді табуды керек ететін басты тақырыпқа айналғаны жасырын емес. Қоршаған ортаның үздіксіз құлдырауы, табиғи ресурстардың тапшы болуы – орманды алқаптарды сақтау, жабайы табиғатты қорғау, ауаның ластануымен күресу сияқты проблемаларды алып келді. Мұндай дағдарыстарды белгілі әлеуметтанушы Энтони Гидденс «Өндіріс қауіп-қатері» деп атап кеткен [5, 366-б.]. Салдарынан бүгінде халықаралық деңгейде «Жасыл саясат», «Халықаралық саяси жасыл экономика» секілді жаңа концепциялар қабылдануда.

Қоршаған ортаны қорғауға байланысты ислам дінінің концепциясы нақты әрі анық. Ислам қоғамды және табиғатты сақтауға барынша көңіл бөлуге итермелейді. Оның моралды жүйесі әрбір мұсылманға табиғи ресурстарды қолдануда ынсапты болуды, ысырап етпеуді міндеттейді. Бұл жайында Құран Кәрімде былай делінеді: **«Шынында ысырапқорлар шайтанның туысы. Ал шайтан Раббыңа қарсы келген»** (17:27). Бұған қоса Құран әлемде орын алып жатқан табиғи түрлі экологиялық апаттардың кесірі адамдардың ынсапсыздығынан туындайтынын баса айыптайды: **«Адамдардың өз қолдарымен жасағандарының (күнә, қылмыстарының) себебінен құрлықта және теңізде бүліншілік (жер сілкіну, су тасу, аштық, аурулар, эпидемиялар және т.б. келенсіздіктер) пайда болды»** (30:41). Осындай әмбебап-моралды жүйелер жаһандық экологиялық дағдарысқа қарсы тұрар басты принциптер ретінде қарастырылуы керек. Себебі, адамның ынсапты, қанағатты болуы ол өз бойындағы нәпсімен күресуі - шынайы моралды жиһад болып саналады.

Гуманитарлық жиһад

Қазіргі заманда елірген тирандық, диктаторлық саяси басқару жүйелерінің кесірлерінен адамзат құқығы бұзылған жағдайда оларға қарсы тұратын «Global wishes», «Human Rights» және т.б. секілді халықаралық құқықтық ұйымдар жұмыс жасайтыны белгілі. Бүгінде көптеген елдердің басқару жүйесінде әділеттік қасиеттің төмен деңгейге түскені сонша өтірік демократияның, қисынсыз заңның үстемдік құруымен адамзаттың негізгі құқығын құрметтеу сипаттары әлдеқайда төменгі сатыда [6].

Осы тұрғыда жиһад концепциясы әділеттілікке құрылғанын ескерсек, оның тұғырнамасы әрбір тұлғаның ішкі жан дүниесімен қатар сыртқы халықаралық деңгейде де адамның құқығын қорғауға шақырады. Мұны ислам дінінде «тағұт» немесе «зұлым» деген құқық бұзушылық керітартпа атайды. Құран Кәрімнің мазмұны бұл кесірді қатты сынға алады. Зұлым концепциясы Құранда адамның құқығына қарсы келетін барлық зиянкесті амалдарды қамтиды әрі қоғамның бұзылуына түрткі болатын түрлі себептердің пайда болуын меңзегені сонша «зұлым» сөзі онда 289 рет ескерілген. Орта Азиядағы белгілі дінтанушы Ризван Максимның айтуынша зұлымдық ол біріншіден адамның сеніміне қаяу түсіретін болса, екіншіден діни сенім бостандығына немесе саяси еркіндікке тосқауыл бола алатын құбылыс екен [7, 231-б.].

Осы тұста гуманитарлы яғни, адамгершілікке негізделген жиһад қашан да адамның құқығын бұзуға бағытталған тирандарға қарсы халықаралық деңгейде күресуге итермелейді. Бұл жайында Құран Кәрімде: **«Сендерге Аллаһ жолында соғыспайтын не болды? Мекке қаласындағы қауқарсыз ерлер, әйелдер және балалардан: «Раббымыз! Бізді осы тұрғындары зұлымдық тараған жерден шығар! Және бізге өз қасыңнан пана бер. Әрі өз тарапыңнан көмек бере гөр!» дейтіндер бар»** (4:75). Осылайша жиһад жүйесі мұсылмандарға адам құқығын қорғауға қатысты барлық моралды міндеттерді жүктейтінін

аңғаруға болатын. Жиһадтың дәл осындай рухани демеуші күші жаһандық саяси және құқық қорғау жүйелерінің барлық тұстарына сәйкес келеді деп дәп басып айтуға болады.

Халықаралық терроризмге қарсы жиһад

Терроризм – ұлттық және халықаралық қауіпсіздіктің тұғырын шайқалтқан ең сорақы дертке айналды. Бұл әрбір қоғамның тұрақсыздығына, халықтың татулығына, ауызбіршіліктің бұзылуына алып келді. Нәтижесінде, терроризмге қарсы күрес әлемдік деңгейдегі тұтас проблемаға ұласты.

Ислам қандай болмасын барлық зорлық-зомбылыққа, бұзақы әрекеттерге, бүлік пен жікке салуға үзілді-кесілді қарсы екені белгілі. Құранда қоғамның тыныштығын бұзатын екі терминді баса айтады. Олар: «фасад» (бұзақылық) және «фитна» (бүлік). Бұл екі терминнің аясында шығатын мағыналар өз кезегінде террористік актінің концепциясына саяды. Осы тұста Құран Кәрімнің негізгі міндеті – қоғамда тұрақтылық пен татулықтың өркендеуін көздейтін және түрлі бағыттағы араздықтар, бүліктер мен шиеленістерге қарсы тұратын қоғамдық-саяси жүйесін құру және оған демеу беру болып табылады. Бұған қоса Құран Кәрім «фасад» және «фитна» адам өлімінен де ауыр екенін баса айтады: **«Бүлік – адам өлімінен де ауыр»** (2:217) [8, 125-б.].

«Фасад» пен «фитна» бұл қандай да бір елдің ішкі немесе халықаралық терроризмді өршітуге алып келетін алғышарттар болып саналады. Ішкі дегеніміз ол елдің ішінде орын алып жатқан зорлық-зомбылық, бопсалаушылық, жаппай адам өлтіру немесе билікке қарсы бұзақы әрекеттерді айтуға болады. Ал, халықаралық деп белгілі бір топтың ұйымдастыруымен жүзеге асқан қылмыстық әрекет немесе халықаралық адам, есірткі саудасы және т.б. жатады. Айталық, ислам әлемінде бүгінде сайран салып жүрген «Ислам мемлекеті», «Әл-Қаида» және «Хизбулла» секілді халықаралық ұйымдар бар. Бұлар терроризм мен экстремизм сипатындағы барлық зорлық-зомбылықты, атыс-шабысты жиһадтың қасиетті ұранымен жүзеге асырып жатыр. Қазіргі уақытта әйгілі әл-азһар шейхі Ахмет ат-Тайеб, Рамазан әл-Бути секілді заманауи ислам ғұламалары классикалық ғалымдардың тұжырымдарына сүйене отырып, жиһадтың мұндай террористік ұйымдарға мүлде қатысы жоқтығын ашып айтып, олардың қылмыстық әрекеттері исламмен жанаспайтынына қатысты тұжырымдамалар [9] шығарған. Осыған байланысты ислам ғалымдары бүгінде терроризммен байланысы бар халықаралық ұйымдар тарапынан орын алып жатқан қандай да бір қылмыстық әрекет мейлі ол зұлымдарға, мұсылман еместерге қарсы болсын, заңсыз саналатынына ортақ келіскен. Сондықтан көздегені бүлік болған кез келген ұйымдардың әрекеті исламға жанаспайды және олар «фасад» пен «фитна» [10, 38-б.] категориясына тікелей еніп кетеді. Сол үшін бұл жерде жиһадтың әмбебап құндылығы осындай қоғамға қарсы жөнелтілген барлық келеңсіздіктерге қарсы тұруға бағытталған иммунитетті қалыптастырып, қоғамның тұрақтылығы мен бейбітшілігін сақтауға ықпал ете алары сөзсіз. Яғни, жиһадтың мұндай жігерлі қағидаларын халықаралық деңгейдегі кез келген террористік және экстремистік құбылыстардың жолын кесуге пайдалануға әбден болады.

Қорытынды

Жиһад бүгінде түрлі ислам бағытындағы лаңкесті топтардың әрекетінің салдарынан, діни тұжырымдарынан әумесерлік сипатқа ие болғанын баса айтуымыз керек. Салдарынан оның негізгі классикалық ұғымы, принциптері мен моралды құндылықтары қолданыстан ұмыт қалып келе жатқан іспетті. Әр нәрсенің екі қыры бар секілді, бұл терминнің де екінші жақсылыққа жетелейтін қырын барынша ашып, оның қоғамның тұрақтылығына, тұтастығына тигізер оңды тұстарын зерттеп, талдап, халық арасында қалыптасқан стереотиптің қараңғы бетін ажырату – қазіргі дінтанушылар, теологтар мен араб тілі мамандарының басты міндеті деп білемін. Себебі, жиһадтың ұғымында адамгершілікке негізделген әмбебап философия жатыр. Бұл философия екі бағытта қызмет етеді. Біріншісі, жеке тұлғаға қатысты, яғни, адам түрлі кесірлі әрекеттерден тыйылу, әрқашан өзін басқару, үздіксіз бақылауда ұстау. Екіншісі, ұжымдық топқа қатысты яғни, қоғамда халықтың игілігі

үшін жасалатын амалдарда ықылас таныту, әділдік орнату, ынтымақтастық арттыру, адамзат құқығын қорғау, пайдалы әлеуметтік жобаларды іске асыру және терроризм мен экстремизм секілді дерттердің алдын алу болып табылады.

Ұлы Абайдың өзі қара сөзінде адам кемелдікке жету үшін алдымен өзінің бойын тәрбиелеу керектігі турасында, бойдағы моралды қасиет ұяттан тұратыны туралы былай деген: «Адамшылыққа кесел қылық, қатеден, яки нәпсіге еріп ғапылдықтан өз бойыңнан шыққандығынан болады» [11, 41-б.]. Демек, Абай Құнанбайұлының мұндағы көздегені жиһад кәбирді яғни, мінез-құлық пен ахлақты жөнге қою ең маңызды іс екені баса айтылған. Өйткені, жақсының да, жаманның да басты себебі адам екенін ескерсек, адамның адам болып қалыптасуы қазіргі келеңсіздіктерге толы қоғам үшін ауадай қажет.

Сондықтан жиһадтың мұндай бағыттарын бүгінде жаһандық кеңістікте орын алып жатқан табиғи экологиялық апаттар, сыбайлас жемқорлық, әділетсіздік, адамзат құқын бұзу, тұрақсыздық, арсыздық және т.б. келеңсіздіктердің жолын кесуге елеулі ықпал ететін механизм ретінде қарастыру керек.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Haidar N. Muhammadiyah's moderation stance in the 2019 general election // Journal of Islamic Studies, 7 б.
2. Жалал ад-Дин ас-Суюти, Муътарак ул ақран фи иъжазул Құран. – Бейрут: Китаб аль-Илимия баспасы, 1988. – 50 б.
3. Ризванов М. Мухаммед – основатель новой конфессиональной общности арабов. Диссертациялық жұмыс. – Махачкала, 2005. – 152 б.
4. Peter J. Stoett. International Relations Theory and Ecological Thought: Towards a Synthesis. – New York, 1999. – 151 б.
5. Giddens A. L. The class structure of the advanced societies. – New York, 1973. – 366 б.
6. Дүниежүзілік денсаулық сақтау комиссиясының баяндамасынан // <https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2008/pr29/ru/>.
7. Фахриддин ар-Рази, Мафатих әл-Ғайб. – Бейрут, Фикр, 1981. – 231 б.
8. Сүлеймен Айдын. әл-Қауайд фи улум әл-Құран. – Ыстамбул; 2015. – 125 б.
9. <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=14062&LangID=1&MuftiType=0>.
10. Прозоров С. М. Ал-Батинийа. Ислам: энциклопедический словарь. – М.: Наука, 1991. – С. 38.
11. Абайдың қара сөздері // <https://abai.kz/post/6>.

REFERENCES

1. Haidar N. Muhammadiyah's moderation stance in the 2019 general election // Journal of Islamic Studies, 7 б.
2. Jalal ad-Din as-Suyuti, Mu'tarak ul aqran fi ijazul Qur'an. – Beirut: Kitab al-Ilmiah baspasy, 1988. – 50 б.
3. Rızvanov M. Mýhammed – osnovatel novoi konfessionalnoi obnosti arabov. Dissertatsıalyq jumys. – Mahachkala, 2005. – 152 б.
4. Peter J. Stoett. International Relations Theory and Ecological Thought: Towards a Synthesis. – New York, 1999. – 151 б.
5. Giddens A. L. The class structure of the advanced societies. – New York, 1973. – 366 б.
6. Dúniejúzilik densaýlyq saqtaý komissıasynyń barandamasynan // <https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2008/pr29/ru/>.
7. Fahriddın ar-Razı, Mafatih ál-ğarb. – Beirut, Fıkr, 1981. – 231 б.
8. Súleimen Aıdyn. ál-Qaýaid fi ýlym ál-Quran. – Ystambýl; 2015. – 125 б.
9. <http://www.dar-alifta.org/ar/ViewFatwa.aspx?ID=14062&LangID=1&MuftiType=0>.
10. Prozorov S. M. al-Batinıa. Islam: entsiklopedicheskuı slovar. – M.: Naýka, 1991. – S. 38.
11. Abaidyn qara sozderi // <https://abai.kz/post/6>.

**ЯСАУИ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ХАБАРШЫСЫ
YESEVI ÜNİVERSİTESİ HABARŞISI**

Редакцияның мекен-жайы
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, Бас ғимарат, 404-бөлме*
☎(8-725-33) 6-38-26
E-mail: khabarshi.iktu@ayu.edu.kz

Ғылыми редакторлар: ф.ғ.к., профессор Сердәлі Бекжігіт,
ф.ғ.к., доцент Мансұров Нұрлан,
ф.ғ.к. Семіз Кенан
Аға редактор: Әбілдаева Гүлжан
Редактор: Садыкова Айгүл

Жарияланған мақала авторының пікірі редакция көзқарасын білдірмейді.
Мақала мазмұнына автор жауап береді.
Қолжазбалар өңделеді және авторларға қайтарылмайды.
«Ясауи университетінің хабаршысына» жарияланған материалдарды
сілтемесіз көшіріп басуға болмайды.

*Журнал Қожса Ахмет Ясауи атындағы
Халықаралық қазақ-түрік университетінің
«Тұран» баспаханасында көбейтілді.*
Басуға 30.09.2020 ж. қол қойылды. Пішімі 60X84/8. Қағазы офсеттік.
Шартты баспа табағы 22.5. Таралымы 200 дана. Тапсырыс 723. ©

Баспахана мекен-жайы:
*161200, Қазақстан Республикасы, Түркістан облысы, Түркістан қаласы,
ХҚТУ қалашығы, Б.Саттархан даңғылы, №29В, 2-ші ғимарат*
☎(8-725-33) 6-37-21 (1080), (1083)
E-mail: turanbaspasi@ayu.edu.kz